

XX asrning 90-yillari - XXI asr boshlarida Turkiyaning siyosiy rivojlanishi

Gulnoza Sapparboevna Tojjeva
Urganch tumani, 2-kasb-hunar maktabi
Ruxsorobonu Nosir qizi Ro'zimatova
Nukus davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Maqolada Turkiyaning 90-yillari va 21-asr boshidagi siyosiy taraqqiyoti, iqtisodiy islohotlar, muammolar va strategik ittifoqlar, shuningdek, dolzarb muammolar va istiqbollar yoritilgan.

Kalit so'zlar: siyosiy rivojlanish, demokratiya, iqtisodiy islohotlar, muammolar, strategik ittifoqlar, kurd muammosi, muntazamlik, integratsiya, xalqaro munosabatlar, istiqbollar

Political development of Turkey in the 90s of the 20th century and the beginning of the 21st century

Gulnoza Sapparboevna Tozhieva
Vocational school №2, Urgench district
Rukhsorobonu Nasir kizi Rozimatova
Nukus State Pedagogical Institute

Abstract: The article covers the political development of Turkey in the 90s and the beginning of the 21st century, economic reforms, challenges and strategic alliances, as well as current problems and prospects.

Keywords: political development, democracy, economic reforms, challenges, strategic alliances, Kurdish issue, regularity, integration, international relations, prospects

Yevropa va Yaqin Sharq chorrahasida joylashgan strategik muhim davlat bo'lgan Turkiya 1990-yillar va XXI asr boshlari orasida muhim siyosiy o'zgarishlarni boshidan kechirdi. Bu davr mamlakatning siyosiy tizimida, tashqi siyosatida, G'arb va Sharqiy ittifoqchilar bilan munosabatlarida jiddiy o'zgarishlar bilan ajralib turdi. Keling, ushbu davrning asosiy jihatlarini ko'rib chiqaylik.

Siyosiy tuzum va demokratiyaning shakllanishi

90-yillarning boshlarida Turkiya siyosiy tizim sohasida, birinchi navbatda, harbiy tuzilmalar va siyosiy elitaning avtoritar ta'siri bilan muhim muammolarga duch keldi.

Mamlakatdagi bir necha davr harbiy hukmronlik va beqarorlikdan so'ng, siyosiy rahbariyat demokratik institutlarni mustahkamlash va fuqarolik ishlariga harbiy aralashuvni kamaytirishga harakat qildi.

Turkiyada demokratiyaning paydo bo'lishini belgilab bergan muhim voqealardan biri 1997-yilda "harbiy pakt" nomi bilan mashhur bo'lgan "postmodern" davlat to'ntarishi bo'lib, o'shanda harbiylar dunyoviy elita ko'magida hukumatni Islomiy partiyani yopishga majbur qilgan. Refah, va mamlakatda dunyoviylikni mustahkamlashga qaratilgan islohotlarni joriy etish. Bu voqea Turkiya siyosiy tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatib, mamlakatdagi dunyoviy kuchlar va islomiy guruhlar o'rtasidagi kurashni yoritib berdi.

1990-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshlarida qabul qilingan konstitutsiyaviy islohotlar fuqarolarning huquqlarini mustahkamlash va harbiy tuzilmalar vakolatlarini cheklashga qaratilgan o'zgarishlarni kiritdi. 2001-yilda "Siyosiy partiyalar to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi siyosiy ta'qiqlash davrini tugatdi va islomiy harakatga aloqador partiyalarga mamlakat siyosiy hayotida ishtirok etish imkonini berdi.

2002 yilgi saylovlarda millatchi Adolat partiyasi (AKP) g'alaba qozondi va Rejep Tayyip Erdog'an bosh vazir bo'ldi. Uning rahbarligida mamlakat demokratiya yo'lida davom etdi, ammo AKP hukumatining ta'siri kuchayishi bilan hokimiyatning bir partiya qo'lida to'planishidan xavotirlar paydo bo'ldi. Bu xavotirlar 2016-yilgi harbiy to'ntarishga urinish va undan keyin hokimiyat ustidan nazoratni kuchaytirishga qaratilgan sa'y-harakatlardan keyin yanada keskinlashdi.

Shunday qilib, Turkiyaning 20-asrning 90-yillari va 21-asr boshlaridagi siyosiy tizimi avtoritar tuzumdan demokratik tuzumga qadar jiddiy o'zgarishlar va o'zgarishlarni boshdan kechirdi, lekin dunyoviy va islomiy kuchlar o'rtasidagi murakkab muvozanat ta'sirida qoldi.

Iqtisodiy islohotlar va o'sish

1990-yillarda Turkiya iqtisodiy inqirozni yengish va barqaror o'sishni rag'batlantirish uchun zarur bo'lgan yirik iqtisodiy islohotlarni boshladi. Islohotlarning asosiy maqsadlaridan biri inflyatsiya darajasini pasaytirish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash edi.

Kamol Dervish boshchiligida ishlab chiqilgan barqarorlashtirish dasturlari qattiq pul-kredit siyosati va byudjet taqchilligi va davlat qarzini kamaytirishga qaratilgan fiskal choralarni o'z ichiga oldi. Ushbu chora-tadbirlar inflyatsiya darajasini sezilarli darajada pasaytirish va moliya bozorlarida barqarorlikni o'rnatish imkonini berdi.

Barqarorlashtirish chora-tadbirlari bilan bir qatorda iqtisodiyotni liberallashtirish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish choralari ko'rildi. Turli sohalarda, jumladan, bank, telekommunikatsiya va transportda xususiyashtirish dasturlari boshlandi. Bu

korxonalar faoliyati samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirish, shuningdek, mamlakatimizdagi investitsiya muhitini yaxshilash imkonini berdi.

Bu islohotlar natijasi 90-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshlarida Turkiyaning jadal iqtisodiy rivojlanishi edi. Mamlakat yalpi ichki mahsuloti sezilarli darajada oshdi, iqtisodiyot mintaqadagi eng jadal rivojlanayotganlardan biriga aylandi. Inflyatsiya minimal darajada ushlab turildi, moliyaviy bozorlar yanada bashoratli va barqaror bo'ldi.

Biroq, erishilgan muvaffaqiyatlarga qaramay, Turkiyaning iqtisodiy o'sishi ham boylikning notekis taqsimlanishi va ijtimoiy rivojlanishdagi qiyinchiliklar bilan birga keldi. Shu bilan birga, iqtisodiy islohotlar doirasida amalga oshirilayotgan ayrim chora-tadbirlar ularning ijtimoiy oqibatlari va milliy sanoat va qishloq xo'jaligi uchun yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlari uchun tanqidlarga sabab bo'lmoqda.

Shunday qilib, 1990-yillar va 2000-yillarning boshlarida iqtisodiy islohotlar Turkiyaning iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o'ynadi, mamlakatning barqaror o'sishi va jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuviga hissa qo'shdi, lekin uning ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlari bo'yicha muhokama va munozaralar mavzusi bo'lib qoldi.

Tashqi siyosat va strategik ittifoqlar

1990-yillarda Turkiya o'zining strategik ittifoqlarini, ayniqsa AQSh va Yevropa Ittifoqi davlatlari kabi G'arb davlatlari bilan faol ravishda rivojlantirishni davom ettirdi. Turkiyaning 1995-yilda Yevropa Ittifoqi bilan bojxona ittifoqiga kirishi G'arb hamkorlari bilan aloqalarini mustahkamlagan va mamlakatni jahon iqtisodiyotiga yanada integratsiyalashgan asosiy voqea bo'ldi. Bu harakat Turkiyaning G'arb yo'nalishini tasdiqladi va tashqi siyosatning ustuvor yo'nalishi bo'lib qolayotgan Yevropa Ittifoqiga a'zolik ambitsiyalarini ta'kidladi.

Ayni paytda Turkiya boshqa davlatlar va mintaqaviy tashkilotlar bilan aloqalarini mustahkamlashda davom etdi. 90-yillarda mamlakat Markaziy Osiyo va Kavkaz davlatlari bilan diplomatik aloqalarni faol rivojlantirdi, bu uning mintaqadagi ta'sirining kengayishiga xizmat qildi. Bundan tashqari, Turkiya NATOning faol a'zosi bo'lib qoldi, bu esa unga xavfsizlik va G'arb ittifoqchilari tomonidan yordam berdi.

Biroq bu davrda Turkiyaning tashqi siyosati ham bir qancha qiyinchilik va qiyinchiliklarga duch keldi. Xususan, Kipr mojarosi va Gretsiya bilan munosabatlar masalasi tashqi siyosatning asosiy jihatlari bo'lib qolib, keskinlikni keltirib chiqardi va ba'zan diplomatik inqirozlarga olib keldi.

Shunday qilib, Turkiyaning 20-asrning 90-yillaridagi tashqi siyosati G'arb va mintaqaviy sheriklar bilan strategik ittifoqlarni mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, bu uning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuviga xizmat qildi. Shu bilan birga, mamlakat muammo va qiyinchiliklarga duch keldi, ularni hal qilish uchun moslashuvchanlik va diplomatik mahorat talab etiladi.

Qiyinchiliklar va muammolar

1990-yillar va 2000-yillarning boshlarida Turkiya o'zining siyosiy va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan qator jiddiy muammo va muammolarga duch kelishda davom etdi.

Turkiya uchun asosiy muammolardan biri kurd muammosi edi. Turkiya hukumati va Kurdiston Ishchi partiyasi (PKK) kabi kurd ayirmachi guruhlar o'rtasidagi ziddiyatlar o'nlab yillar davom etgan zo'ravonlik va to'qnashuvlarga sabab bo'lib, minglab odamlarning hayotiga zomin bo'ldi va katta iqtisodiy zarar keltirdi. Bu Turkiya rasmiylari uchun eng qiyin muammolardan biri bo'lib, uni hal qilishda kompleks yondashuvni talab qildi.

Bundan tashqari, Turkiya dunyoviy va diniy kuchlar o'rtasidagi ichki ziddiyatlarga duch keldi. 90-yillarda mamlakatda respublika asoschisi Mustafó Kamol tamoyillarini himoya qiluvchi dunyoviy kuchlar o'rtasidagi qarama-qarshilik bilan bog'liq davriy siyosiy inqirozlar yuz berdi. Otaturk va jamiyatda Islom uchun katta rol o'ynashga intilayotgan diniy guruhlar tomonidan.

Bu muammo va muammolar Turkiyaning siyosiy barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishda davom etdi va hukumatdan ularni hal qilishda moslashuvchan va strategik bo'lishni talab qildi.

Xulosa

Turkiyaning 20-asrning 90-yillari va 21-asr boshlaridagi siyosiy taraqqiyoti muhim o'zgarishlar, muammolar va o'zgarishlar davri bo'ldi. Mamlakat avtoritar tuzumdan demokratik tizimga o'tdi, fuqarolik institutlarini mustahkamlash va siyosatga harbiy aralashuvni cheklash yo'lida muhim qadamlar qo'ydi.

Bu davrda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar jadal iqtisodiy o'sish va Turkiyaning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuviga hissa qo'shdi. Biroq, mamlakat kurd muammosi, dunyoviy va diniy kuchlar o'rtasidagi ziddiyat kabi muammolarga duch kelishda davom etdi, bu esa uning siyosiy barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qildi.

Bu davrda Turkiyaning tashqi siyosati ham muhim rol o'ynadi, G'arb va mintaqaviy sheriklar bilan strategik ittifoqlarni mustahkamlab, uning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvini osonlashtirdi.

Turkiya zamonaviy dunyoda qiyinchiliklar va imkoniyatlarga duch kelishda davom etmoqda, biroq uning o'tmishdagi tajribasi va yutuqlari mamlakat qanday qiyinchiliklarni yengib o'tishi va demokratik tamoyillar, iqtisodiy o'sish va konstruktiv xalqaro munosabatlarga asoslangan taraqqiyot va farovonlikka intilishining namunasi bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xolmurotov X.S, Xusainova Z.M, Duschanov N.S, Abdullayev R.A, &Yangibayeva O.S qizi . (2022). Ta'lim jarayonida innovatsiya texnologiya . Fan va ta'lim,3 (1), 491–495. <https://opendscience.uz/index.php/sciedu/article/view/2350>
2. Xolmurotov X.S, Qurbanova X.D, Madaminova F.M, Madaminov B.R, Jumaniyozova S.B, &Saidova L.B(2021).
Ta'limda zamonaviy pedagogic texnologiyalarni qo'llash . Fan va ta'lim , 2 (12), 551–556. <https://opendscience.uz/index.php/sciedu/article/view/2207>
3. Safasheva I, Xolmurotov X. S. (2021). Ta'lim-tarbiya faoliyatda gumanitar yo'l qo'yilgan narsalarni qo'llash hodisalari . Fan va ta'lim, 2 (5), 641–648. <https://opendscience.uz/index.php/sciedu/article/view/1435>
4. Холмуротов Ф. MINTAQADA AHOLI TURMUSH FARAVONLIGINI OSHIRISHDA QISHLOQ XO 'JALIK MAHSULOTLARINI YETISHTIRUVCHI SUBYEKTLAR RO 'LINI VAHOLASH //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 7. – С. 83-91.
5. Saribaevich, K. F. ISSUES OF HAVING OPTIMAL RATIO OF SUBJECTS IN ENSURING SUSTAINABLE AGRICULTURAL DEVELOPMENT. Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути: тези доп. ІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 11-12 серпня 2021 р.– Дніпро, Україна, 2021.–477 с., 113.
6. Saribaevich, K. F. ISSUES OF HAVING OPTIMAL RATIO OF SUBJECTS IN ENSURING SUSTAINABLE AGRICULTURAL DEVELOPMENT. Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути: тези доп. ІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 11-12 серпня 2021 р.– Дніпро, Україна, 2021.–477 с., 113.
7. Холмуротов, Ф. (2023). ОЦЕНКА РОЛИ СУБЪЕКТОВ, ПРОИЗВОДЯЩИХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННУЮ ПРОДУКЦИЮ, В ПОВЫШЕНИИ БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(7), 83–91. <https://doi.org/10.47390/SCP1342V3I7Y2023N12>
8. Холмуротов, Ф. (2023). MINTAQADA AHOLI TURMUSH FARAVONLIGINI OSHIRISHDA QISHLOQ XO 'JALIK MAHSULOTLARINI YETISHTIRUVCHI SUBYEKTLAR RO 'LINI VAHOLASH. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(7), 83–91.

9. Холмуротов, Ф. (2023). MINTAQADA AHOLI TURMUSH FARAVONLIGINI OSHIRISHDA QISHLOQ XO 'JALIK MAHSULOTLARINI YETISHTIRUVCHI SUBYEKTLAR RO 'LINI BAHOLASH. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(7), 83-91.

10. Холмуротов, Ф. (2023). МИНТАҚАДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР ТАСНИФИ. Economics and education, 24(2), 386-391.

11. Холмуротов, Ф. С. (2021). Разработка прогнозных значений ключевых показателей сельского хозяйства Хорезмской области. Экономика и предпринимательство, (6), 577-581.